

ISSN: 2450-8160

Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka

wydanie specjalne

Warszawa
2021

Editorial Team

Editor-in-chief: *Gontarenko N.*

EDITORIAL COLLEGE:

W. Okulicz-Kozaryn, *dr. hab, MBA, Institute of Law, Administration and Economics of Pedagogical University of Cracow, Poland;*

L. Nechaeva, *PhD, PNPUI Institute K.D. Ushinskogo, Ukraine.*

K. Fedorova, *PhD in Political Science, International political scientist, Ukraine.*

ARCHIVING

Sciendo archives the contents of this journal in ejournals.id - digital long-term preservation service of scholarly books, journals and collections.

PLAGIARISM POLICY

The editorial board is participating in a growing community of [Similarity Check System's](#) users in order to ensure that the content published is original and trustworthy. Similarity Check is a medium that allows for comprehensive manuscripts screening, aimed to eliminate plagiarism and provide a high standard and quality peer-review process.

About the Journal

Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka (HP) publishes outstanding educational research from a wide range of conceptual, theoretical, and empirical traditions. Diverse perspectives, critiques, and theories related to pedagogy – broadly conceptualized as intentional and political teaching and learning across many spaces, disciplines, and discourses – are welcome, from authors seeking a critical, international audience for their work. All manuscripts of sufficient complexity and rigor will be given full review. In particular, HP seeks to publish scholarship that is critical of oppressive systems and the ways in which traditional and/or “commonsensical” pedagogical practices function to reproduce oppressive conditions and outcomes. Scholarship focused on macro, micro and meso level educational phenomena are welcome. JoP encourages authors to analyse and create alternative spaces within which such phenomena impact on and influence pedagogical practice in many different ways, from classrooms to forms of public pedagogy, and the myriad spaces in between. Manuscripts should be written for a broad, diverse, international audience of either researchers and/or practitioners. Accepted manuscripts will be available free to the public through HPs open-access policies, as well as we planed to index our journal in Elsevier's Scopus indexing service, ERIC, and others.

HP publishes two issues per year, including Themed Issues. To propose a Special Themed Issue, please contact the Lead Editor Dr. Gontarenko N (info@ejournals.id). All submissions deemed of sufficient quality by the Executive Editors are reviewed using a double-blind peer-review process. Scholars interested in serving as reviewers are encouraged to contact the Executive Editors with a list of areas in which they are qualified to review manuscripts.

ШАХС ШАКЛЛАНИШИДА ТАРБИЯВИЙ ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ

Валиева Муножатхон Содиқовна
ТВЧДПИ магистранти
Авляев Ориф Умирович
ТВЧДПИ доценти

Аннотация. Мақолада баркамол шахсни шакллантириш муаммоси, юксак ахлоқий фазилатли мутахассисларни шакллантириш, ўзаро бир-бирига боғлиқ ва мос келадиган шакл, усул ва воситаларнинг яхлит бирлигидан иборатлиги таҳлил қилинган. Тарбиявий таъсир ўтказишнинг аниқ ва мукамал тизимигина, яхлит тизимли ёндашувгина маънавий-ахлоқий тарбиянинг самарадорлигини таъминлайди.

Калит сўзлар. Баркамол шахс, тарбия, таълим, тарбия жараёни, ахлоқ, одоб.

Аннотация. В статье анализируются проблемы формирования гармонично развитой личности, формирования высокопрофессиональных профессионалов, целостного единства взаимосвязанных и совместимых форм, методов и инструментов. Только четкая и совершенная система образовательного взаимодействия, целостный системный подход обеспечат эффективность духовно-нравственного воспитания.

Ключевые слова. Совершенная личность, воспитание, образование, воспитательный процесс, нравственность, этикет.

THE INFLUENCE OF EDUCATIONAL FACTORS ON THE FORMATION OF PERSONALITY

Abstract. The article analyzes the problems of the formation of a harmoniously developed personality, the formation of highly professional professionals, the integral unity of interrelated and compatible forms, methods and tools. Only a clear and perfect system of educational interaction, a holistic systematic approach will ensure the effectiveness of spiritual and moral education.

Keywords. Perfect personality, upbringing, education, educational process, morality, etiquette.

Баркамол шахсни шакллантириш муаммоси азалий долзарблиги билан бошқа инсоншунослик категорияларидан кескин ажралиб турган ва бундан кейинги шахснинг ижтимоий-тарихий тараққиётида ҳам худди шундай юксак нуфузга эга бўлиб қолаверади. Жамият мавжуд экан унинг қудрати, ҳаракатлантирувчи кучи, моддий ва маънавий маҳсулот яратувчиси бўлиши инсоннинг ахлоқи, ақл-идроки, юксак ҳис-туйғуси, иродавий фазилати, қобилияти ва салоҳияти юзасидан янги маълумотларга эга бўлиш масаласи ўз мавқеини асло йўқотмайди. Худди шу боисдан баркамол шахс, унинг камолоти, унга таъсир этувчи ички ва ташқи омиллар,

фаолият, тажриба ва интилишнинг роли масалалари XXI асрда тадқиқот этилишга муҳтождир.

Тарбия фаол жараён бўлиш билан бирга, у жуда мураккаб ва яхлит ҳодисадир. Ёшлардан катталарнинг кўнгли тўлмаслигининг сабаби ҳам тарбиянинг тўлақонли берилмаслигидадир. Кечаги тарбиядаги нуқсон бугун бўй кўрсатиши табиийдир. Ота-она ўз фарзанди қиз бўлса ажойиб аёл, ўғил бўлса мард, мағрур эркак сифатида вояга етишида масъул эканлигини унутмаслиги керак. Чунки она нафақат она, ота нафақат ота, шу билан бирга улар бу ҳаёт саҳнасида тарбиячи ролини ўйновчи "актёрлардир".

Эрих Фромм таъкидлаганидек, этика - бу фақат одоб-ахлоқ масаласи ёки ахлоқий қоидалар йиғиндисигина эмас, балки виждон масаласи, виждон тарбияси муаммосидир. Бу инсон қалбининг энг теран томирларида туғиладиган ички овоздир. Виждон инсоннинг моҳиятини ташкил этади. Унга риоя қилмаслик ёмон оқибатларга олиб келади.

Тарбия билан касб уйғун намоён бўлмоғи зарур. Донишмандлардан бири, "тарбиясиз инсондаги билим, бу ақлдан озганнинг кўлидаги шамширдир" деган.

Тарбия кўп асрлик ва кўп қиррали ижтимоий жараён сифатида шаклан ва мазмунан ўзгариб борган. Тарбиянинг асосий мақсади фарзандларга нафақат ажодлар анъанаси ва қадриятларини ўргатиш ҳамда изчиллик билан сингдириб бориш, шу билан бирга болада мавжуд жамиятнинг қонун-қоидалари, одоб-ахлоқ нормаларига мувофиқ ҳаракат қилиш, фаолият кўрсатишни ҳам ўрганиш ва тарбиялашни қамраб олган.

Ёшларга ижтимоий сифатларни сингдириш жараёни асосан оилада, сўнгра кўшни-қариндошчилик муносабатлари таъсири остида, шунингдек, халқ урф-одатлари, расм-русмлари, қадриятлари, анъаналари руҳи орқали амалга оширилган.

Бола дунёга келиши билан оила ва ижтимоий муҳитда ўсади, улғаяди. Сўзлашув, учрашув, мулоқот ва муомала маданияти малакасини эгаллай боради. Харақтери, дунёқараши шаклланиб боради. Боланинг жисмонан, ақлан ижтимоий мавжудот - инсон сифатида шаклланиши ва ривожланиши кўп босқичли бўлиб, ҳар бир босқич: чақалоқлик-болалик, ўсмирлик-ёшлик, етуқлик-кексалик сифатлари ўзига хос тарбия орқали амалга оширилиб борилади.

Йигит ва қизларнинг ахлоқий ривожланиш жараёни мураккаб ва хилма-хил бўлишидан ташқари, зиддиятли ҳамдир. Бўлажак мутахассиснинг ахлоқий ривожланиши билан теварак-атрофдаги муҳит ўртасида, шунингдек, унинг ўз руҳий ҳолатида рўй берадиган қарама-қаршиликларсиз содир бўлмайди.

Психолог олимлар бу қарама-қаршиликларни таҳлил қилиб, уларни уч гуруҳга бўлади.

Биринчиси, турли ташқи омиллар ўртасидаги қарама-қаршиликлар. Бунга кенг ижтимоий муҳит билан микро муҳит ўртасидаги, шунингдек, олий ўқув юрти билан оила, корхона ва бошқа жамоалар ўртасидаги қарама-қаршиликлар кириди.

Иккинчиси, ташқи омиллар билан ички омиллар ўртасидаги қарама-қаршилиқлар. Бунда кишига қўйиладиган талаблар билан унинг шахсий имкониятлари, талабанинг бажаришга қурби етиши ёки етмаслиги ўртасидаги қарама-қаршилиқлар; янги талаблар билан кишидаги мавжуд қарашлар, эътиқод ва хулқий одатлар ўртасидаги, шунингдек, ташқи талаблар билан шахснинг ўз-ўзига бўлган талабчанлиги ўртасидаги қарама-қаршилиқлар киради.

Учинчидан, турли ички омиллар ўртасидаги қарама-қаршилиқлар. Бунга онг ва ҳиссиёт ўртасидаги; кишининг ўз ижтимоий шахсий қимматини англаш билан ижтимоий ва шахсий манфаатлари ўртасидаги; талаблар даражаси билан кишидаги қобилият ва имкониятлар ўртасидаги; яхлит ҳислар, онг элементлари билан аввалдан қарор топган хулқий одатлар ўртасидаги қарама-қаршилиқлар киради. Шундай экан, теварак-атрофдаги муҳитнинг талаба-ёшларга таъсири унинг фаолияти ва хулқига бўлган талабларга ҳамма вақт ҳам мос келавермайди. Ички ва ташқи зиддиятлар кишининг фаолияти натижасида, жамоада бошқалар билан муносабатда бўлиши натижасида бартараф этилади. Тажриба ва кузатишлар кўрсатиб турибдики, олий ўқув юртларининг кўпгина профессор-ўқитувчилари тарбиявий ишда талабаларнинг шахсига хос ана шу хусусиятларни етарли даражада эътиборга олмайдилар. Бу зиддиятларнинг объектив сабаблари ва намоён бўлиш шароитларини яхши билмаслик бўлажак мутахассисларни маънавий-ахлоқий жиҳатдан шакллантириш жараёнини анча мураккаблаштиради, айрим талабалар онгида ва хулқида мавжуд бўлган салбий маънавий-ахлоқий сифатларни бартараф этишга тўсқинлик қилади.

Тарбияда аввалдан панд-насиҳат, койиш, рағбатлантириш усуллари кенг қўлланилган. Тарбиянинг субъектлари ҳам ўзгариб боради: ота-она, дин, мактаб, меҳнат жамоаси, академик лицей, касб-ҳунар коллежи, олий ўқув юрти ва жамоат ташкилотлари... Бир сўз билан айтганда, тарбия билан турли ижтимоий институтлар шуғулланади. Индивиднинг шахс сифатида шаклланишида адабиёт, санъат асарлари, кейинги йилларда ОАВ таъсири катта роль ўйнамоқда.

Тарбия жараёни тарбиячи (субъект) ва тарбияланувчи (объект)нинг ўзаро иштирокида амалга ошади. Оилада ота-она фарзандларига, мактаб, академик лицейларда муаллим ўқитувчиларга, касб-ҳунар коллежлари ва олий ўқув юртларида талабаларга, меҳнат ва ўқув жамоаларида раҳбар ўз аъзолари, ходимларига у ёки бу даражада тарбиявий таъсир ўтказади. Албатта, ота-онанинг фарзандга, муаллимнинг ўқувчиларга, ўқитувчининг талабаларга берадиган тарбияси етакчи ва белгиловчи роль ўйнайди. Тарбиянинг ривожланиш тарихи инсоният мавжудлиги ва ривожланиш тарихининг ажралмас таркибий қисмидир. Бу табиий-тарихий жараён ўз навбатида тарбия шакллари, усуллари ўзида мужассамлаштирган тарбия тизими, тарбия сиёсати, тарбия назариясига ҳам таъсир қилиб борди.

Тарбия жараёни ва хусусиятлари ишонтириш, машқ қилиш, намуна, мусобақа, рағбатлантириш, жазолаш методлари узвийлигида, биргаликда амалга оширилади.

Тарбия жараёнида тарбияга индивидуал ва дифференциал ёндашиш тамойили муҳим ўрин тутди. Тарбияланувчининг индивидуал-руҳий ва чуқур, ҳар томонлама билимга эга бўлган хусусиятларини ҳисобга олиш; шахснинг тавсифномаларидан келиб чиққан ҳолда тарбияланувчиларнинг вазифаларини аниқ белгилаш ва тарбиявий ишлар натижасини таҳлил этиш; ҳар бир талаба шахсининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда тарбиявий ишлар методикасига ўз вақтида ўзгартиришлар киритилди.

Жамоа орқали гуруҳда тарбиялаш тамойили. Бунда ҳамма тарбияланувчиларнинг фикр ва хатти-ҳаракатларини умумлаштириш, жамоалаштириш, гуруҳ ривожланишининг истиқболини белгилаш, ўз жамоаси учун талаба гуруҳни шакллантириш, шахсий манфаатларни умумманфаатга бўйсунтиришга эришиш, жамоанинг бирлик ва аҳиллигини фаоллаштиришни таъминлаш, истиқбол режаларини қўллаб-қувватлаш ва уни гуруҳ жамоасида мустақамлаш, салбий хислатларни бартараф этишда гуруҳ фикр ва мулоҳазалари инобатга олинади.

Фаолият жараёнида тарбиялаш тамойили - бунда талабаларнинг фаолият ва ташаббусини рағбатлантириш, уларнинг фаолиятини маданият, дам олиш билан алмаштириб туриш, тарбияланувчилар фаолиятидаги камчиликларни бартараф этишга талабчан бўлишга эътибор қаратилади.

Тарбияланувчига ҳурмат ва унинг обрўини сақлаган ҳолда юқори талаблар қўйиш тамойили. Жамият фаолиятига бўлган қизиқишларни ифодаладиган талабларни қатъийлик ҳамда бир тизим асосида талабалар олдида қўйиш; жамият талабларини бажариш зарурлигини улар онгига етказиш; тарбия жараёнида буйруқбозлик ҳолатларига йўл қўймаслик; уларнинг ҳар бирига ҳурмат билан муносабатда бўлиш, саволларига қониқарли жавоб қайтариш назарда тутилади.

Шахс ва гуруҳнинг ижобий томонларига суяниш тамойили. Бунда тарбияланувчиларнинг ижтимоий-руҳий ва индивидуал жиҳатдан энг яхши томонлари ва билимларини ўрганиш; тарбия кучига ишонч ва ижобий томонлама ёндашиш; намунавий томонларидан фойдаланиш малакасига эга бўлиш; талабаларда ўз-ўзини ўрганиш ва ўз-ўзини тарбиялашни аниқ мақсадга қаратиш ва талабчан бўлиш кабиларни ўргатиш, ривожлантириш, ўз кучига ва имкониятларига ишонч билан қараш, ҳар қандай фаолият турларида иштирок этилади.

Тарбияда бирлик, ҳамкорлик узвийлигига эришиш тамойили. Тарбия вазифаларини амалга оширишда ҳамма тарбиячиларнинг бир хил қарашларига эришиш; ўқувчи-ёшларга тарбиячиларнинг бир хил талаблари асосида ўз иш фаолиятида ижобий натижаларга эришиш; тарбия жараёнида жамоатчилик кучига ишониш ва ҳамкорликда ишлаш; ўқитувчи томонидан фан ютуқларидан фойдаланиш; баъзи бир талабаларга муносабатда бўлишда тарбиячиларнинг ўзаро келишувига асосланиш; тарбия тажрибаларини оммалаштириш ва самараларга эришилади.

Юқоридагилардан келиб чиқадиган хулоса шуки, тарбия жараёнида ҳар бир

шахсга, ҳар бир талабага унинг ўзига хос хусусиятларини назарда тутган ҳолда муносабатда бўлишигина тегишли самара беради. Буларнинг барчаси олий таълим тизими ва таълим-тарбия жараёнида тасодифий нарсаларнинг йўқлигини, унинг ҳамма бўғинлари ва жабҳалари ниҳоятда муҳим аҳамият касб этишини кўрсатиб турибди. Ҳамма гап бор куч ва имкониятларни таълим-тарбия ишларига тўла ва унумли сафарбар қилинишига боғлиқдир. Табиий-тарихий жараёнда ҳар бир халқ, ҳар бир миллат тарбия соҳасида ўзининг узоқ асрлар давомида шаклланган сермазмун тарбия шакллари ва усул-услугларига эга бўлади. Булар асрлар оша аждодлардан келгуси авлодларга ўтиб, буюк мерос сифатида қўлланилиб келинади. Шундан экан, ҳар бир жамият юксак орзуларни амалга оширишда ана шу тарбиявий тамойиллардан ижобий фойдаланишга ҳаракат қилади. Тарбия жараёни нафақат ёшларга, балки катталарга ҳам қаратилган бўлади.

Фойдаланилган адабиётла.

1. Алиқулов Х. Этические возрения мқслителей. Средней Азии и Хорасана. -Т.: "Фан", 1992 й.
2. Алиқулов Х., Омонбоева Р. Жомий ва Давоний таълим-тарбия ҳақида. -Т.: "Ўқитувчи", 1981 й.
3. Файбуллаев Н., Ёдгорова Р., Маматқулов Р., Тошмуродова Қ. Педагогика. - Т.: 2000
4. Ғозиев Э. Психология. Ўқув қўлланма. -Т.: "Ўқитувчи", 1994.
5. Ғозиев Э. Психология (ёш даврлари психологияси). - Т.: "Ўқитувчи", 1994
6. Ҳасанов С. Хоразм маънавияти дарғалари. -Т.: "Адолат", 2001